

Ελληνική Δημοκρατία
Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό
Ίδρυμα Ηπείρου

Ζωικοί Εχθροί Θεωρία

Ενότητα 7: Κατάταξη των εντόμων
(συνέχεια)

Δρ Δήμητρα Ζωάκη-Μαλισιόβα
Καθηγήτρια Εντομολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τμήμα: Τεχνολόγων Γεωπόνων

Τίτλος Μαθήματος: Ζωικοί Εχθροί Θεωρία

Ενότητα 7: Κατάταξη των εντόμων (συνέχεια)

Όνομα Καθηγητή: Δρ Δήμητρα Ζωάκη-Μαλισιόβα

Βαθμίδα Καθηγητή: Καθηγήτρια

Άρτα, 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο ΤΕΙ Ηπείρου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Κατάταξη των εντόμων (συνέχεια)

Σκοποί ενότητας

- Καταγραφή των σημαντικότερων τάξεων των εντόμων.
- Κατανόηση των διαγνωστικών χαρακτήρων κάθε τάξης των εντόμων.
- Διασαφήνιση του είδους προσβολής των (φυτών)-ξενιστών από τα κυριότερα είδη της κάθε τάξης των εντόμων.

Περιεχόμενα ενότητας

- Κατάταξη των εντόμων (συνέχεια).
  - Hemiptera
  - Thysanoptera
  - Coleoptera
  - Diptera
  - Lepidoptera

Κατάταξη των εντόμων (συνέχεια)

Κλάση Έντομα διαιρείται σε 29 Τάξεις παρούσα διάλεξη

- Στην παρούσα διάλεξη αναλύονται τα είδη που ανήκουν μόνο στις Τάξεις Hemiptera, Thysanoptera, Coleoptera, Diptera, Lepidoptera & Hymenoptera
- Σε αυτές τις 6 συνολικά Τάξεις συμπεριλαμβάνονται είδη, τα οποία είναι σοβαρά ζημιογόνα για τα καλλιεργούμενα φυτά
- Οι υπόλοιπες 23 Τάξεις περιγράφονται στην προηγούμενη διάλεξη (Ενότητα 6)

Κλάση Έντομα διαιρείται σε 29 Τάξεις παρούσα διάλεξη

- Υπόκλαση ΑΠΤΕΡΥΓΩΤΑ
- Υπόκλαση ΕΞΩΠΤΕΡΥΓΩΤΑ
  - Ημίπτερα - Hemiptera (55.000)
  - Θυσανόπτερα - Thysanoptera (5.000)
- Υπόκλαση ΕΝΔΟΠΤΕΡΥΓΩΤΑ
  - Κολεόπτερα - Coleoptera (330.000)
  - Δίπτερα - Diptera (90.000)
  - Λεπιδόπτερα - Lepidoptera (120.000)
  - Υμενόπτερα - Hymenoptera (200.000)

Υπόκλαση ΕΞΩΠΤΕΡΥΓΩΤΑ (συνέχεια)

Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- Μικρομέγαρα ποικίλης μορφής; 2 ζεύγη πτερύγων με πρόσθιο σκληρότερο του οπισθίου είτε ολόκληρο (**Υπόταξη Homoptera**), είτε μόνο στο βασικό της τμήμα (**Υπόταξη Heteroptera**)
- Στοματικά μόρια νύσσοντος-μυζητικού; Προσακτρίδες ατροφικές με κάτω χείλος διαμορφωμένο σε **μακρύ αυλάκι/ρύγχος** (νυσσειέ & μυζά τα υγρά του ξενιστή του) μέσα στο οποίο βρίσκονται 2 ζεύγη **ξιφιδίων** (διαφοροποιημένες άνω & κάτω γνάθοι)
  - Κοκκοειδή: Ενήλικα άρρενα με ατροφικά στοματικά μόρια & τα θήλεα άπτερα
- Μεταμόρφωση βαθμιαία & χαρακτηριστική των Ημιμεταβόλων
- Φυτοφάγα & σαρκοφάγα είδη (τα σαρκοφάγα είναι βλαβερά ή ωφέλιμα)

Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- Ζημιογόνα για τη γεωργία: μυζούν φυτικούς χυμούς, αποτελούν φορείς ιών & άλλων φυτοπαθογόνων και τα αποχωρήματα ορισμένων ειδών ευνοούν την ανάπτυξη επιφυτικών μυκήτων
- Σημαντικά ζημιογόνα για τη γεωργία είδη: **αφίδες, κοκκοειδή, Pentatomidae, Jassidae**
- Μυζούν αίμα ανθρώπου & θηλαστικών/πτηνών, ενώ άλλα μυζούν την αιμολέμφο άλλων εντόμων
- Άλλα είδη είναι αποτελεσματικοί φυσικοί εχθροί φυτοφάγων εντόμων

Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- **Homoptera**

- **Αυχενόρρυγχα** (ρύγχος εκφύεται υπό το κάτω μέρος της κεφαλής): Delphacidae, Fulgoridae, Cercopidae, Cicadidae (τζιτζικάκια), Membracidae, Jassidae ή Cicadelidae (πηδητικά τζιτζικάκια)
- **Στερνόρρυγχα** (ρύγχος σαν να εκφύεται ανάμεσα στα πρόσθια ισχία ή είναι ατροφικό): Psyllidae ή Chermidae (ψύλλες), Aleurodidae (Αλευρώδεις), Aphididae (αφίδες), Phylloxeridae (φυλλοξήρα), Κοκκοειδή ή Ψώρες (Margarodidae, Pseudococcidae, Coccidae, Diaspididae)

- **Heteroptera:** Tingidae, Reduviidae, Anthocoridae, Miridae ή Capsidae, Lygaeidae, Pentatomidae & Scutelleridae (βρωμούσες)

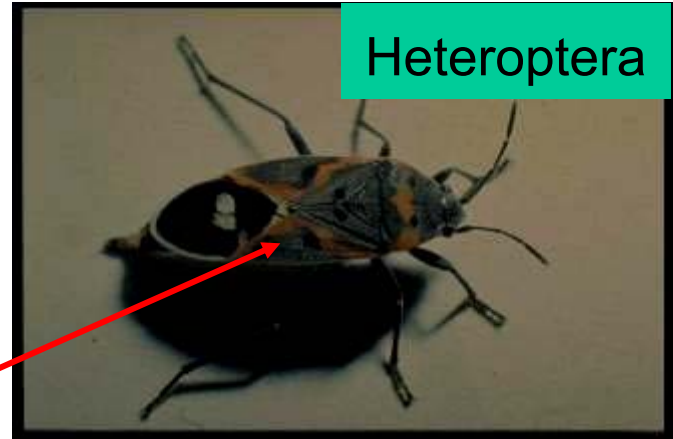
Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- Πρόσθιο ζεύγος πτερύγων πιο σκληρό από το οπίσθιο είτε ολόκληρο στην Υπόταξη Homoptera, είτε κατά το ήμισυ (βασικό τμήμα) στην Υπόταξη Heteroptera

Homoptera

Heteroptera

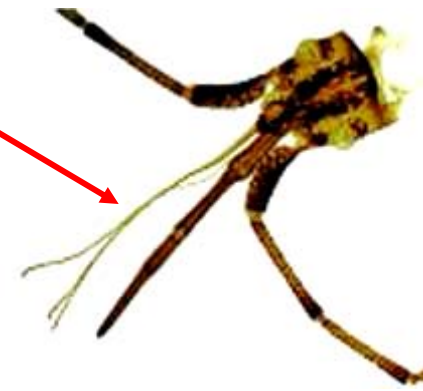

Ημιέλυτρα

Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- Στοματικά μόρια νύσσοντος μυζητικά με τη μορφή ρύγχους
- Το άνω χείλος δημιουργεί αυλακωτό κάλυμμα, όπου μέσα υπάρχουν 2 ζεύγη λεπτών ξιφιδίων
- Τα ξιφίδια δημιουργούνται από το μετασχηματισμό των κάτω & άνω γνάθων
- Οι κάτω γνάθοι σχηματίζουν 2 αγωγούς: τον **τροφικό** και τον **σιελογόνο**

Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- Εισάγουν το ρύγχος στους ιστούς του ξενιστή του και απομυζούν την τροφή τους

Τάξη Hemiptera (ή Rhynchotha)

- Φυτοφάγα & σαρκοφάγα
- Άμεση & έμμεση ζημιά (φορείς ιών και άλλων φυτοπαθογόνων)
- Αφίδες, Κοκκοειδή, Pentatomidae, Jassidae
- 2 Υποτάξεις: Homoptera & Heteroptera

Υποτάξη Heteroptera

- Χερσαία & υδρόβια
- Μεγάλο πρόνωτο
- Ταρσοί 3 άρθρα
- Κεραίες με 4 ή 5 άρθρα
- Οφθαλμοί καλά ανεπτυγμένοι
- Tingidae, Raduviidae, Anthocoridae, Miridae, Pentatomidae & Scutelliridae (βρωμούσες)

Υποτάξη Homoptera

- **Αυχενόρρυγχα:** Το ρύγχχος εκφύεται από το κάτω μέρος της κεφαλής
- Πηδητικά τζιτζικάκια (Jassidae ή Cicadellidae) και Τζιτζικάκια (Cicadidae)

Υποτάξη Homoptera

- **Στερνόρρυγχα:** Το ρύγχος σαν να εκφύεται ανάμεσα στα πρόσθια ισχία ή ατροφικό
- Περιλαμβάνει είδη που έχουν υποστεί πολλές διαφοροποιήσεις ως προς τη μορφή τους
- Βιολογικός κύκλος περίπλοκος
- Έμφυλες & παρθενογενετικές γενεές, πτερωτά & άπτερα
- Σύνθετοι οφθαλμοί καλά ανεπτυγμένοι, απλοί μπορεί να υπάρχουν ή όχι

Υπόταξη Homoptera (Στερνόρρυγχα) ψύλλες, αφίδες, κοκκοειδή, αλευρώδεις

Ψύλλες

Αφίδες

Κοκκοειδή

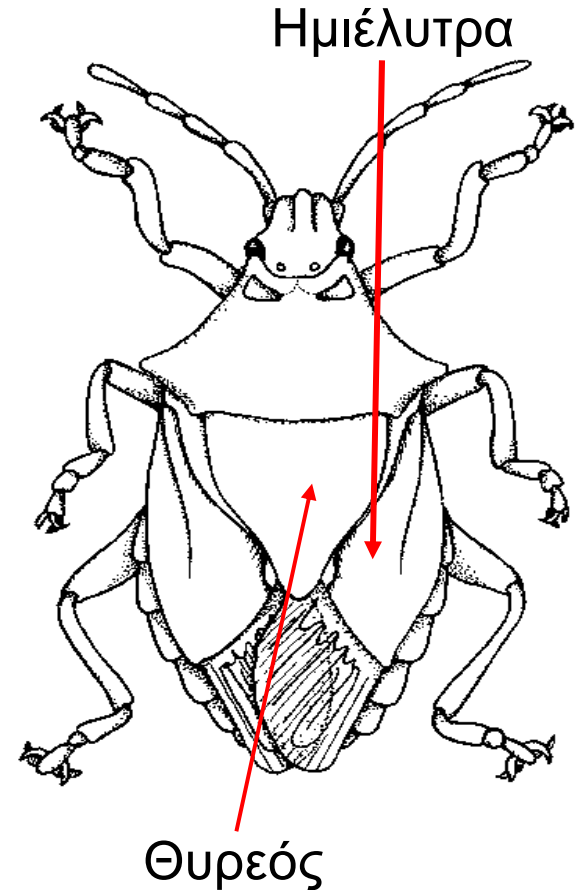

Αλευρώδεις

Οικογένεια Pentatomidae

- Κοντό και πλατύ σώμα με μεγάλο θυρεό
- Κεφαλή τριγωνική με μακριές & νηματοειδείς κεραίες
- Ρύγχος & Ημιέλυτρα αρκετά ανεπτυγμένο
- Αναδύουν χαρακτηριστική δυσάρεστη οσμή (βρωμούσες)
- Διαχειμάζουν στο στάδιο του ενηλικού σε ακαλλιέργητες εκτάσεις
- Τα περισσότερα φυτοφάγα, ενώ υπάρχουν και εντομοφάγα θηρευτικά είδη
- **Είδη γεωργικής σημασίας:** *Aelia rostrata* & *Eurygaster maura* (χειμερινά σιτηρά); *Nezara viridula* (βαμβάκι, λαχανικά, δέντρα)

Aelia rostrata

- Προσβάλλει τα χειμερινά σιτηρά

Ζημιά σε
στάχυα

Ζημιά σε
σπόρους

Eurygaster maura, *E. austriaca*

- Ενήλικο σώμα κοντόχονδρο καστανό ή καστανέρυθρο με σκοτεινόχρωμες κηλίδες ή γραμμές
- Προσβάλλει τα σιτηρά

*Eurygaster
maura*

*Eurygaster
austriaca*

Nezara viridula

Ωόπλακα & προνύμφες

Ενήλικο επί καρπού τομάτας

Nezara viridula

Αναπτυξιακά στάδια

Hemiptera: Homoptera

Οικ. Aleyrodidae (αλευρώδεις)

- Σώμα μικρού μεγέθους; πτέρυγες καλυμμένες από κηρώδη ουσία (σαν «αλεύρι»)

Aleyrodidae (αλευρώδεις)

Μορφολογικά χαρακτηριστικά

- Προνύμφες διαφέρουν αισθητά στη μορφή τους από τα ενήλικα
- Προνύμφες 1^{ου} σταδίου δύνανται να μετακινούνται
- Προνύμφες υπολοίπων σταδίων προσηλώνονται πάνω στη φυτική επιφάνεια και δεν μετακινούνται από τη θέση τους μέχρι την ενηλικίωση

Aleyrodidae (αλευρώδεις)

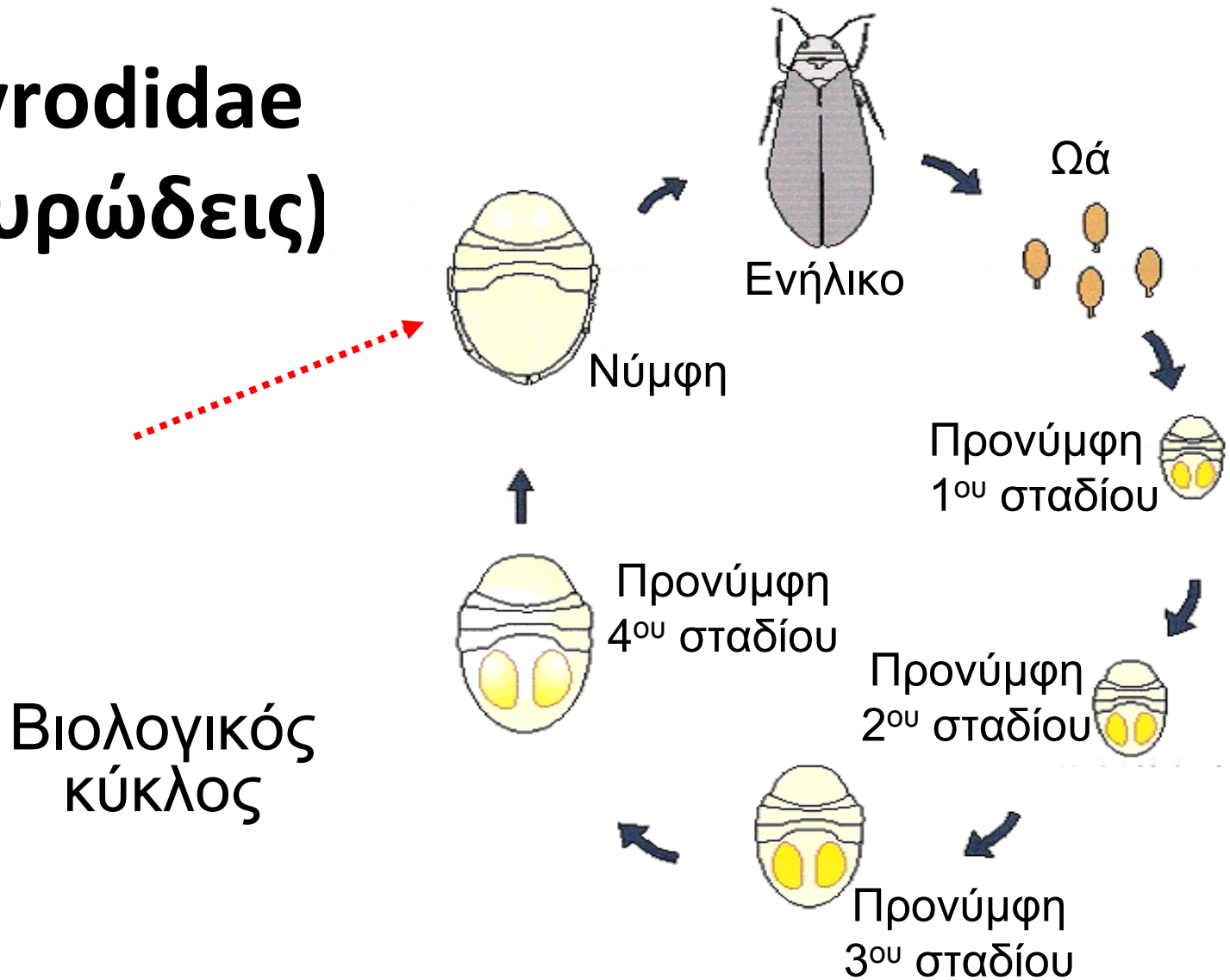
Ωά & προνύμφες
νεαρών ηλικιών

Προνύμφες προχωρημένων
ηλικιών και πτερωτά ενήλικα

Aleyrodidae (αλευρώδεις)

Ζημιές στα φυτά από αλευρώδεις

Άμεσες ζημιές

- Μύζηση χυμών → εξασθένηση φυτών → μείωση παραγωγής

Έμμεσες ζημιές

- Ανάπτυξη του συμπλόκου των μυκήτων («καπνιά»), στα μελιτώδη αποχωρήματα του εντόμου → μείωση φωτοσύνθεσης → μείωση παραγωγής
- Μετάδοση ιών ή/και βακτηρίων

Συμπτώματα σε προσβεβλημένα φυτά από αλευρώδεις

Καταπολέμηση Αλευρώδη

Encarsia formosa

- Χημική
- Παγίδες (κίτρινες κολλητικές)
- Βιολογική (εξαπολύσεις των παρασιτοειδών *Encarsia formosa*, *Cales noaki*)

Άλλα είδη αλευρωδών γεωργικής σημασίας

- *Trialeurodes vaporariorum* (αλευρώδης των θερμοκηπίων)
- *Bemisia tabaci* (αλευρώδης ή άσπρη μύγα του καπνού)
- *Aleurothrixus floccosus* (εριώδης αλευρώδης των εσπεριδοειδών)

Trialeurodes vaporariorum (αλευρώδης των θερμοκηπίων)

Aleurothrixus floccosus (εριώδης αλευρώδης)

Bemisia tabaci (αλευρώδης ή άσπρη μύγα του καπνού)

Υπεροικογένεια Coccoidea (Κοκκοειδή)

- Προσβάλλουν δένδρα & καλλωπιστικούς θάμνους
- **Άμεσες ζημιές:** μύζηση χυμών & έκχυση τοξικών ουσιών στους ιστούς του φυτού → εξασθένιση φυτών & νέκρωση κυττάρων → μείωση παραγωγής & υποβάθμιση ποιότητας
- **Έμμεσες ζημιές:** ανάπτυξη «καπνιάς» (σαπροφυτικοί μύκητες) στα μελιτώδη αποχωρήματα των κοκκοειδών → μείωση φωτοσυνθετικής ικανότητας των φυτών → μείωση παραγωγής & εμπορικής αξίας των καρπών («λέρωμα» καρπών)

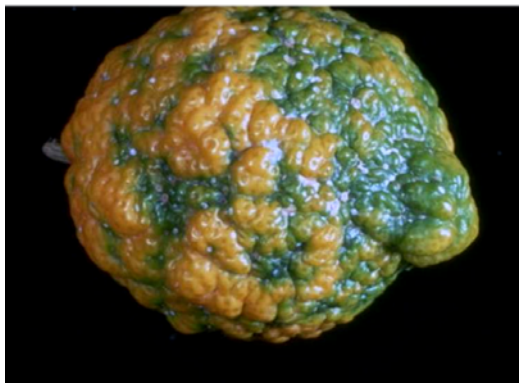
Υπεροικογένεια Coccoidea (Κοκκοειδή)

Συμπτώματα προβολής από ΚΟΚΚΟΕΙΔΗ

Συμπτώματα προβολής από ΚΟΚΚΟΕΙΔΗ

Υπεροικογένεια Coccoidea (Κοκκοειδή)

Ευνοϊκές συνθήκες ανάπτυξης του εχθρού

- Υψηλή σχετική υγρασία
- Περιορισμένος φωτισμός
- Καχεκτική βλάστηση

Υπεροικογένεια Coccoidea (Κοκκοειδή)

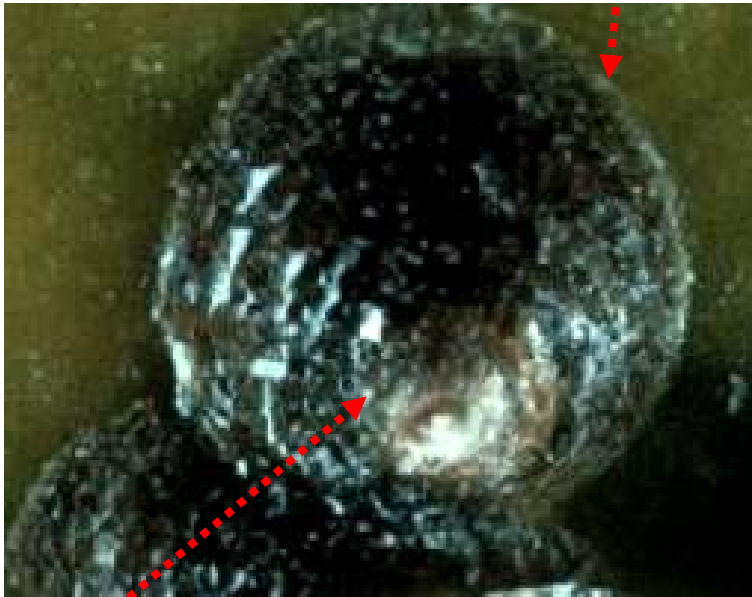
Έντονος διμορφισμός των 2 φύλων

- **Ενήλικα θήλεα:** άπτερα, χωρίς κεραίες & πόδια, χωρίς σαφή διαχωρισμό των μερών του σώματος και φέρουν ασπίδιο
- **Ενήλικα άρρενα:** ένα ζεύγος πτερύγων ή άπτερα, ατροφικά στοματικά μόρια

Έντονος διμορφισμός 2 φύλων

Ενήλικο θήλυ

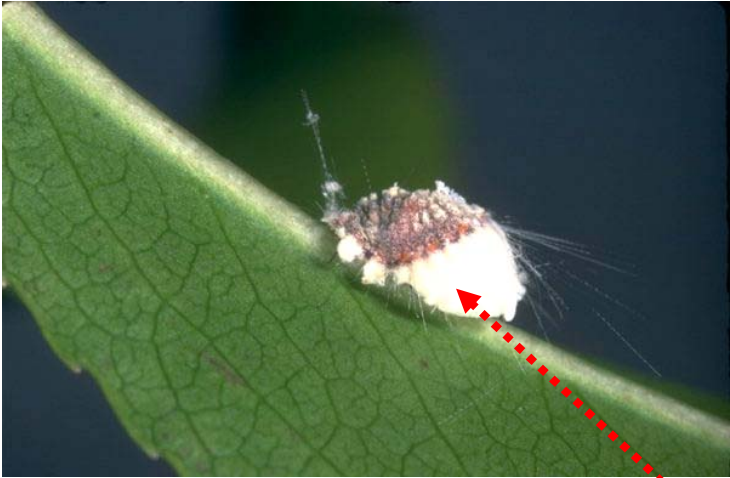

Ασπίδιο

Ενήλικο άρρεν

Υπεροικογένεια Coccoidea (Κοκκοειδή)

Ωοσάκος

Ωά προστατευμένα κάτω
από το σώμα θήλεος

Ωά προστατευμένα είτε σε ωοσάκο, είτε κάτω από το
σώμα του θήλεος

Βιολογικός κύκλος αλευρωδών

- Προνύμφες 1^{ου} σταδίου έχουν κατά κανόνα πόδια και μπορούν να μετακινηθούν (έρπουσες)
- Προνύμφες υπολοίπων σταδίων αγκιστρώνονται σε συγκεκριμένο σημείο του ξενιστή τους και δεν μετακινούνται
- Σχηματίζουν γύρω από το σώμα τους σκληρό κηρώδεις περίβλημα ή από πυκνές κηρώδεις αποφύσεις

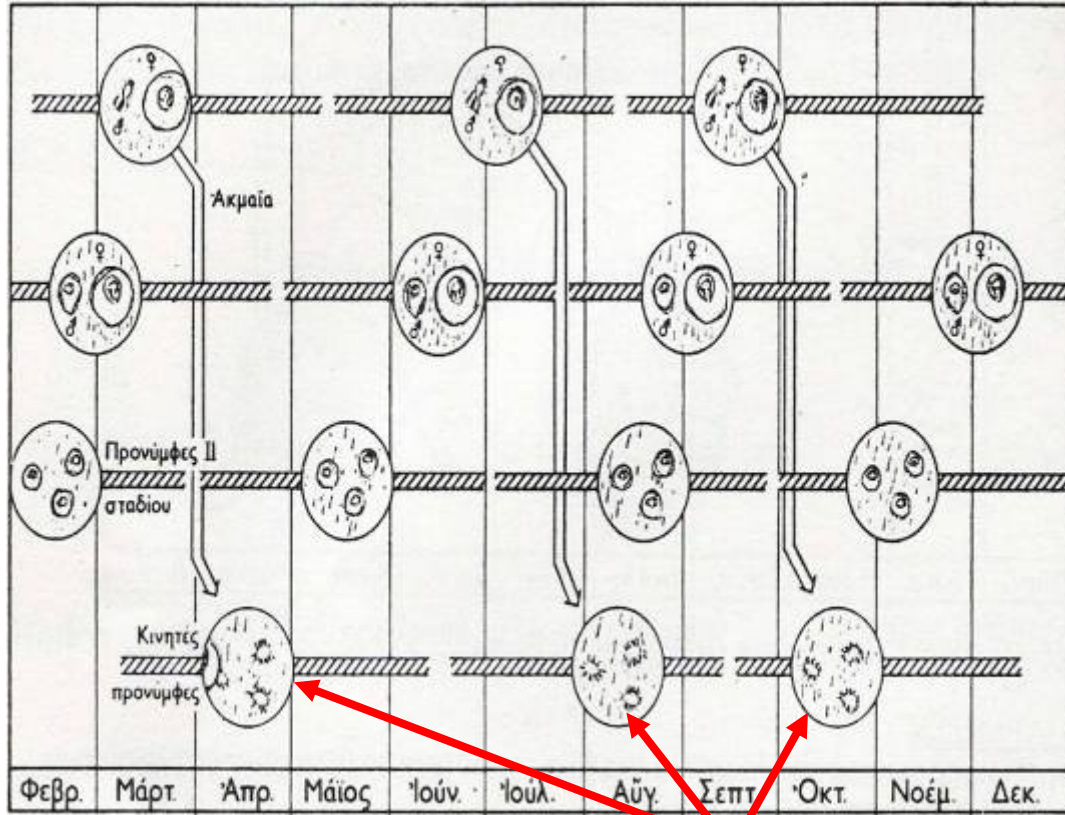
Καταπολέμηση κοκκοειδών

- Αποτελεσματική εφαρμογή **χημικών**, όταν πραγματοποιείται κατά την **εμφάνιση των προνυμφών πρώτου σταδίου (έρπουσες)**
- Ο προσδιορισμός του κατάλληλου ανωτέρω χρόνου για τη διενέργεια ψεκασμών (εμφάνιση νεαρών προνυμφών) γίνεται:
  - Παρακολούθηση της εμφάνισης των ενηλίκων αρρένων με φερομονικές παγίδες
  - Εμφάνιση ερπουσών με την ανάρτηση κολλητικών ταινιών στους κλάδους ή με τακτικό έλεγχο του φυτού
- Πλήρης κάλυψη της επιφάνειας των δένδρων: με χειμερινούς πολτούς συν διάφορα ορυκτέλαια ή με οργανικά εντομοκτόνα (π.χ. buprofezin, fenoxycarb, diazinon, dimethoate, fenthion, methidathion κ.λπ.)

Εποχική εξέλιξη & χημική καταπολέμηση κοκκοειδών (*Aspidiotus hederae*)

Καταπολέμηση στο στάδιο της έρπουσας προνύμφης

Καταπολέμηση κοκκοειδών

Βιολογικά μέσα (φυσικοί εχθροί)

- Η βιολογική μέθοδος καταπολέμησης έχει με μεγάλη επιτυχία μιας και υφίστανται πολλά αρπακτικά Coleoptera & παρασιτοειδή Hymenoptera για τα κοκκοειδή, για παράδειγμα:
  - Εχθρός *Icerya purchasi* → *Rodolia cardinalis* (ωφέλιμο)
  - Εχθρός *Quadraspidiotus perniciosus* → *Encarsia perniciosi* & *Cybocephalus fadori* (ωφέλιμο)
  - Εχθρός *Aonidiella aurantii* → *Aphytis malinus* & *Comperiella bifasciata* (ωφέλιμο)
  - Εχθρός *Planococcus citri* → *Cryptolaemus montrouzieri* & *Leptomastix dactylopii* (ωφέλιμο)

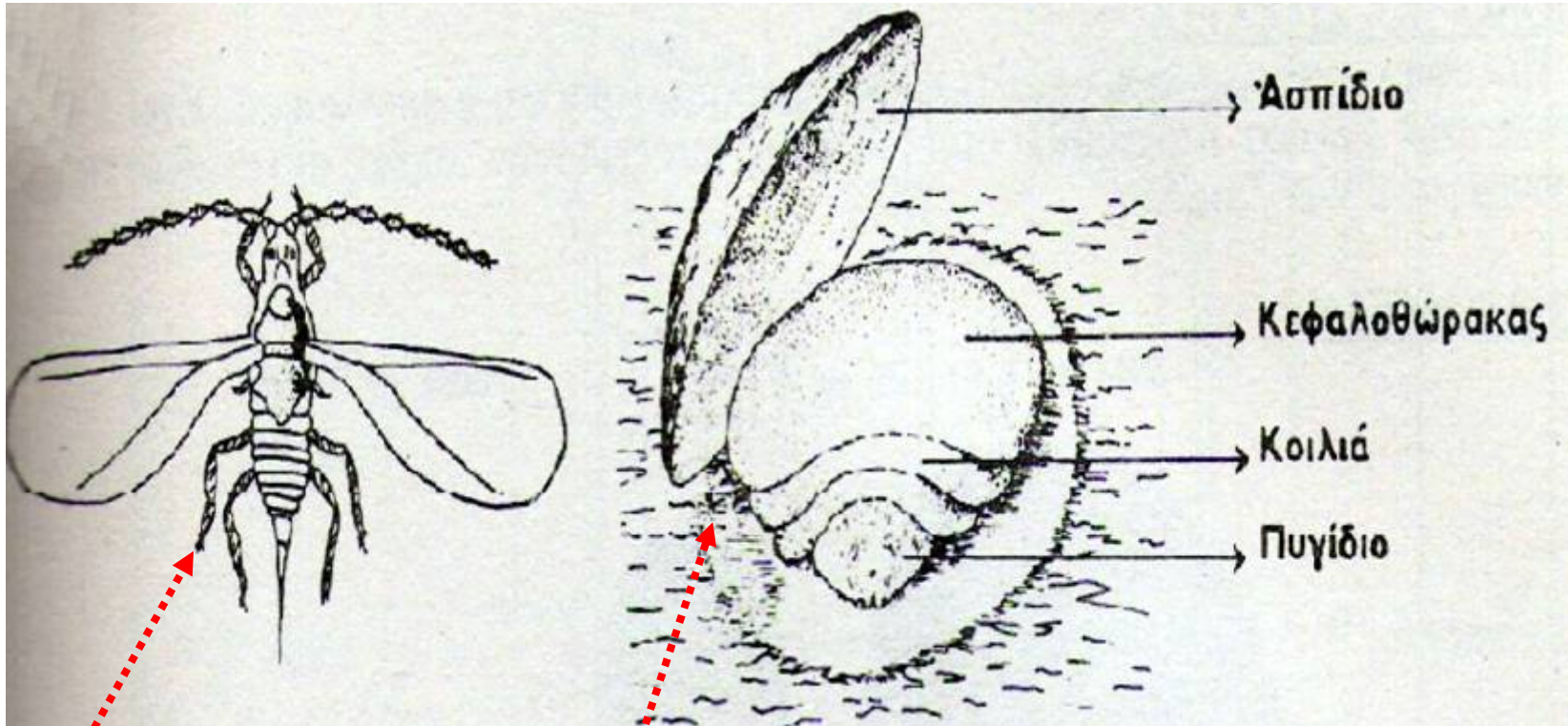

Οικογένειες κοκκοειδών με γεωργική σημασία

- **Diaspididae:** προνύμφες 1^{ου} σταδίου με πόδια (έρπουσες), ενήλικα με σκληρό κηρώδες ασπίδιο
- **Coccidae:** ενήλικα με παχύ κηρώδες στρώμα στο χελώνιό τους
- **Pseudococcidae:** έχουν πόδια, δυνατότητα μετακίνησης
- **Margarodidae:** έχουν πόδια, δυνατότητα μετακίνησης

Μορφολογικά χαρακτηριστικά Diaspididae

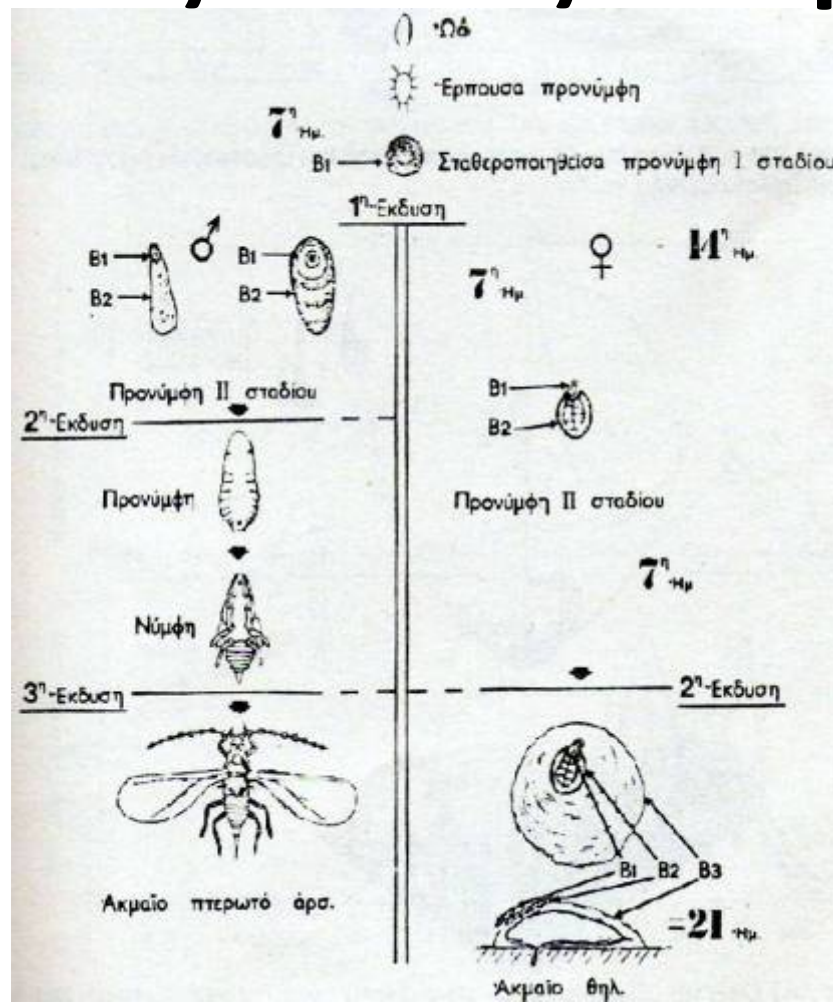
Ενήλικο άρρεν

Ενήλικο θήλυ

Βιολογικός κύκλος Diaspididae

Βιολογικός
κύκλος
άρρενος

Βιολογικός
κύκλος
θήλεος

Είδη Diaspididae με γεωργική σημασία

- *Quadraspidiotus perniciosus* (ψώρα San José σε πυρηνόκαρπα, γιγαρτόκαρπα και άλλα δένδρα)
- *Pseudaulacaspis pentagona* (άσπρη ψώρα μουριάς ή βαμβακάδα μουριάς & ροδακινιάς)
- *Aonidiella aurantii* (κόκκινη ψώρα εσπεριδοειδών)
- *Lepidosaphes beckii* (στενόμακρη ή μυτιλόμορφη ψώρα εσπεριδοειδών)
- *Aspidiotus nerii* (ψώρα κισσού ή πικροδάφνης, άσπρη στρογγυλή ψώρα σε ελιά εσπεριδοειδή και διάφορα άλλα δένδρα)
- *Lepidosaphes ulmi* (σε ελιά, πυρηνόκαρπα, γιγαρτόκαρπα)
- *Parlatoria oleae* (παρλατόρια σε ελιά)

Quadraspidiotus perniciosus

(ψώρα San José)

Pseudaulacaspis pentagona (άσπρη ψώρα μουριάς ή βαμβακάδα μουριάς & ροδακινιάς)

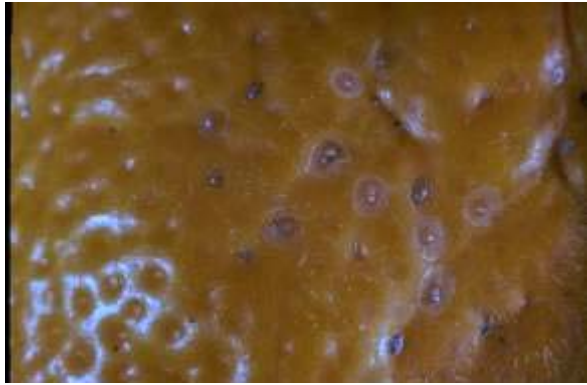
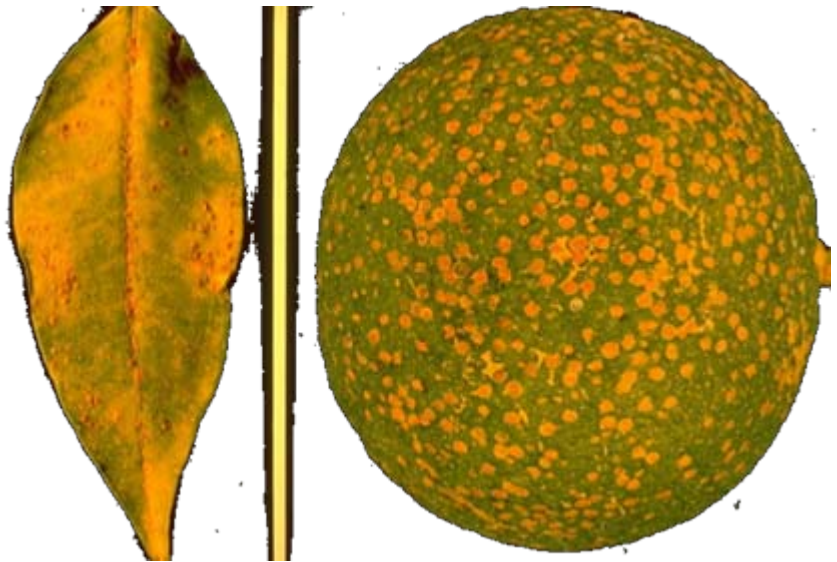
Aspidiotus nerii (ψώρα κισσού ή πικροδάφνης, άσπρη στρογγυλή ψώρα)

Aonidiella aurantii

(κόκκινη ψώρα εσπεριδοειδών)

Lepidosaphes ulmi

Parlatoria oleae

Coccidae

- Παρόμοια μορφολογία & βιολογικό κύκλο με τα Diaspididae
- **Διαφορά:** έχουν **χελώνιο**, αντί για ασπίδιο

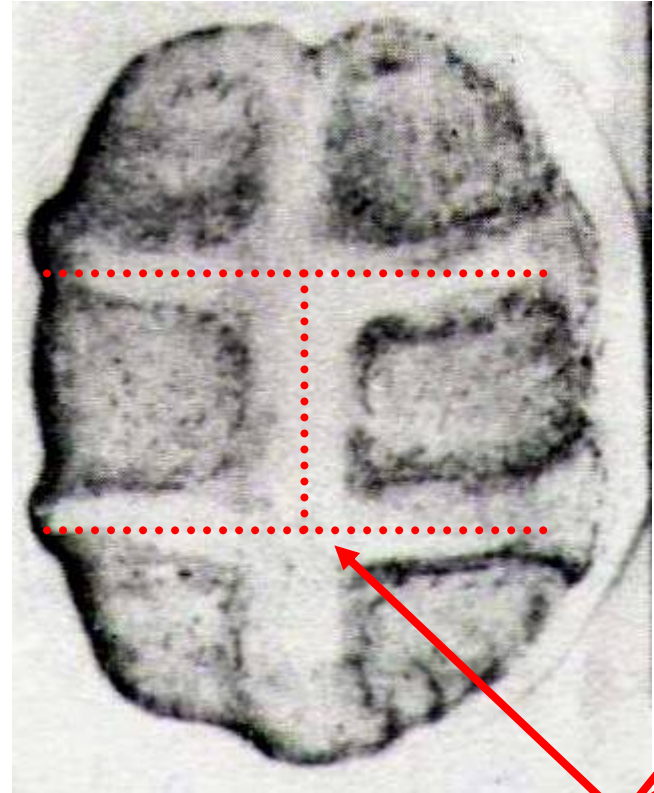
Είδη Coccidae με γεωργική σημασία

- *Pulvinaria vitis* (αμπέλι)
- *Sphaerolecanium prunastri* (πυρηνόκαρπα)
- *Coccus hesperidum* (εσπεριδοειδή)
- *Saissetia oleae* (λεκάνιο ή μαύρη ψώρα ελιάς)
- *Ceroplastes rusci* (κηροπλάστης ή ψώρα συκιάς)

Saissetia oleae

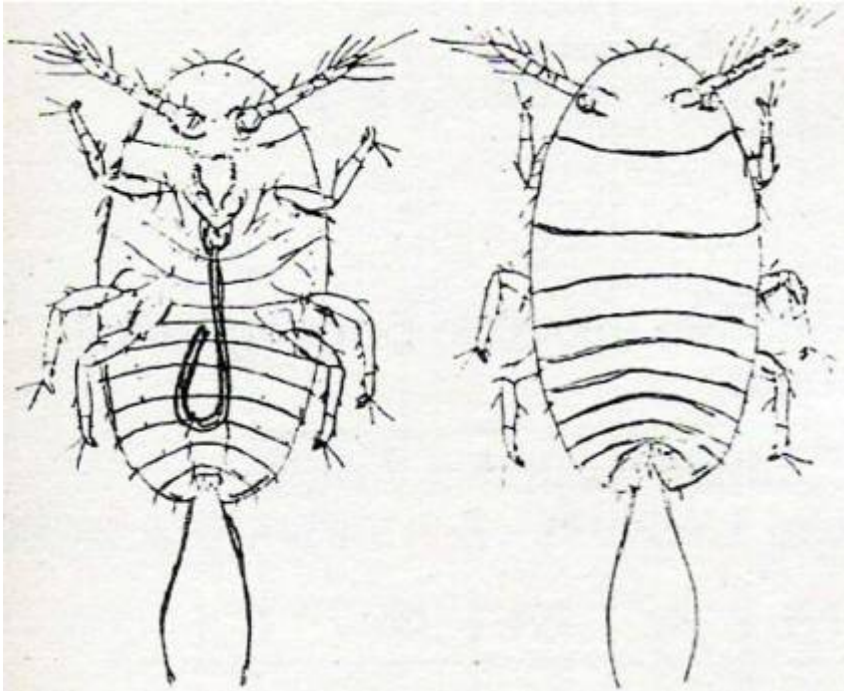
(λεκάνιο ή μαύρη ψώρα ελιάς)

Χαρακτηριστικός σχηματισμός «Η»

Saissetia oleae

(λεκάνιο ή μαύρη ψώρα ελιάς)

Μορφολογικά χαρακτηριστικά νεαρής προνύμφης

Saissetia oleae

(λεκάνιο ή μαύρη ψώρα ελιάς)

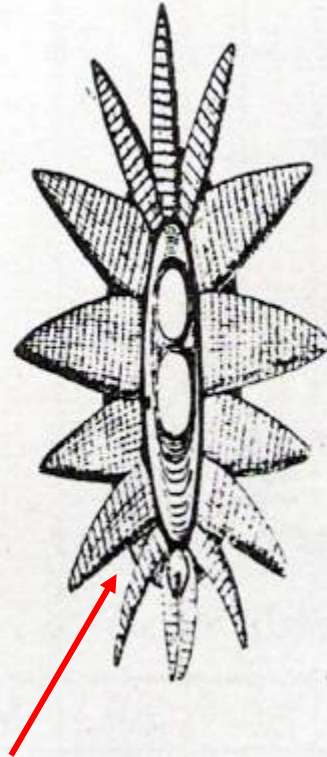
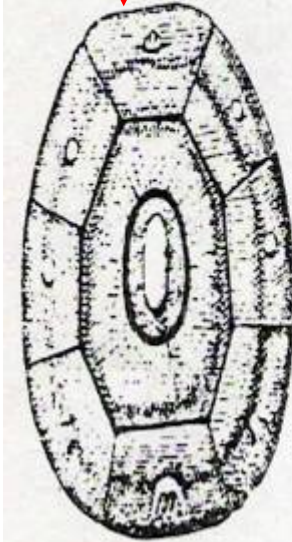

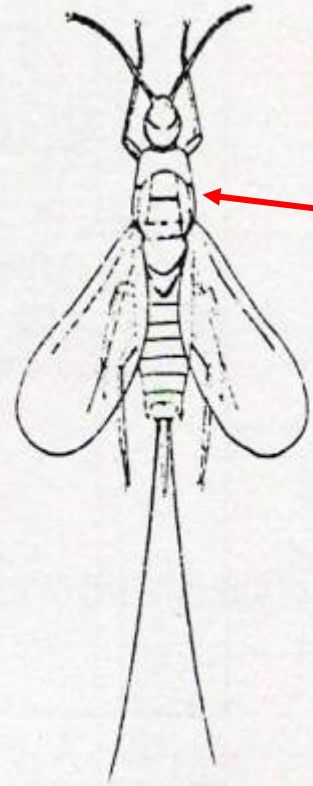
Ceroplastes rusci

(κηροπλάστης ή ψώρα συκιάς)

Ενήλικο
θήλυ

Ενήλικο
άρρεν

Ανεπτυγμένη προνύμφη άρρενος

Ceroplastes rusci

(κηροπλάστης ή ψώρα συκιάς)

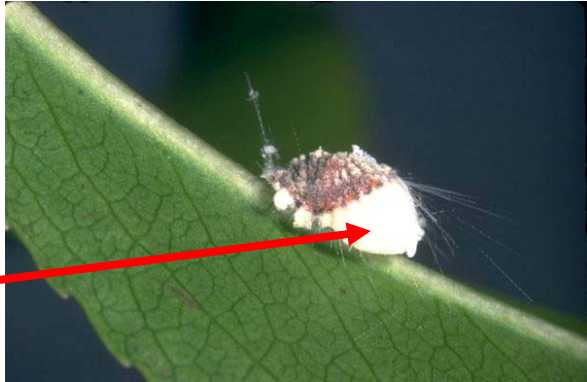
Coccus hesperidum

Icerya purchasi Margarodidae

Ισέρυα ή βαμβακάδα εσπεριδοειδών

Ωοσάκκος

Novius (Rodolia) cardinalis

Pseudococcidae

- Όλα τα στάδια έχουν πόδια και μετακινούνται
- Σώμα μαλακό με ευδιάκριτους σωματικούς δακτυλίους, το οποίο καλύπτεται από κηρώδη εκκρίματα
- **Είδη με γεωργική σημασία:** *Planococcus citri* (ψευδόκοκκος εσπεριδοειδών) & *Pseudococcus adonidum* (σε καλλωπιστικά φυτά)

Τάξη Thysanoptera (θρίπες)

- Πολύ μικρά (0,5-12 mm) & στενόμακρα; Κίτρινα, καστανοκίτρινα ή μαύρα; Πτερωτά ή άπτερα
- 2 ζεύγη στενών πτερύγων με λίγα ή χωρίς νεύρα & πολλές μακριές & λεπτές τρίχες (**κροσσούς**) στην περίμετρό τους (σαν θύσανοι)
- Μεγάλοι & εξέχοντες οφθαλμοί; Κεραίες κοντές κομβοειδείς ή νηματοειδείς; Ταρσοί με 1 ή άρθρα με 1 ή 1 όνυχες
- Ασύμετρα (υποτυπώδης άνω γνάθος) στοματικά μόρια **σχίζοντος-ξέοντος-μυζητικού** τύπου, που βρίσκονται στο οπίσθιο κοιλιακό μέρος της κεφαλής: τρυπά ή κόβει ιστούς με 3 εκτατά ξιφίδια (2 κάτω γνάθοι & αριστερή άνω γνάθος)

Τάξη Thysanoptera (θρίπες)

- Προθώρακας καλοανεπτυγμένος; Απουσία κερκών
- Ατελής μεταμόρφωση; Μεταξύ προνυμφινικού και ενήλικου παρεμβάλλονται 2 ή 3 αδρανή νυμφικά (nymphae) στάδια
- Προνύμφες μοιάζουν σε σχήμα, στοματικά μόρια & συνήθειες με τα ενήλικα
- **Υποτάξεις: Terebrantia** (πριονοειδής ωοθήτης & κωνική άκρη κοιλίας θήλεων) και **Tubulifera** (δεν έχουν τέτοιο ωοθήτη και η άκρη της κοιλίας -10^{ος} δακτύλιος- είναι σωληνοειδής)
- Φυτοφάγα, σαρκοφάγα, σαπροφάγα

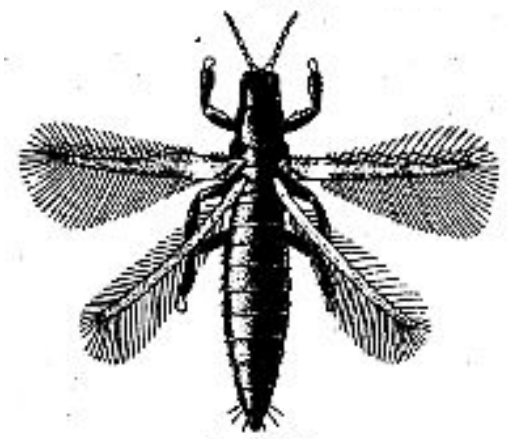
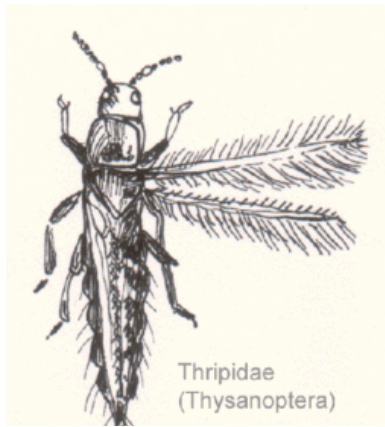

Τάξη Thysanoptera (θρίπες)

- Φυτοφάγα προσβάλλουν φύλλα, οφθαλμούς, βλαστούς, άνθη, καρπούς: διατρυπούν, κόβουν ή ξέουν αι μυζούν τους φυτικούς χυμούς και χλωροπλάστες
- Ορισμένα είδη μυζούν νέκταρ, σπόρια μυκήτων, κόκκους γύρης
- Τα αρπακτικά σαρκοφάγα μυζούν τον αιμολέμφο και γενικά τα υγρά σώματος ακάρεων & μικρών εντόμων ή το περιεχόμενο ωών
- Τρώνε αφίδες, ψωκόπτερα, κοκκοειδή → αποτελεσματικοί φυσικοί εχθροί

Τάξη Thysanoptera (θρίπες)

Τάξη Thysanoptera (θρίπες)

Άρρεν (αριστερά) & θήλυ (δεξιά) του ίδιου είδους
και στις δύο εικόνες

Τάξη Thysanoptera (θρίπες)

Υπόκλαση ΕΝΔΟΠΤΕΡΥΓΩΤΑ

Ενδοπτερυγωτά

- Είναι και **Ολομετάβολα**; Πτέρυγες αναπτύσσονται εσωτερικά
- Μεταμόρφωση περίπλοκη και απότομη (ή **τέλεια**)
- Προνυμφικά στάδια διαφέρουν πολύ από το ενήλικο στη μορφή, στις συνήθειες και συχνά στο είδος διατροφής
- Το τελευταίο ανήλικο στάδιο, ήτοι μεταξύ του τελευταίου προνυμφικού σταδίου και ενήλικου, ονομάζεται **νύμφη** ή **πούπα** ή **πλαγγών** (pupa)

Τάξη Coleoptera

- Ενήλικα κοινώς ως **σκαθάρια** ή **κάνθαροι** (πολύ μικρά έως μεγάλα)
- Πρόσθιες πτέρυγες παχιές, δερματοειδείς/σκληρές (**έλυτρα**) και προστατεύουν τα νώτα των μαλακών μεταθώρακα και κοιλία
- Οπίσθιες πτέρυγες (όταν υπάρχουν) μεμβρανώδεις και διπλωμένες και προστατευμένες υπό των ελύτρων; Με αυτές ίπταται μέσω του ξεδιπλώματος και κίνησής τους, αφού ανασηκωθούν τα έλυτρα
- Στοματικά μόρια μασητικού τύπου, άνω γνάθοι καλοανεπτυγμένες που μέχρι και ξύλο μπορούν μασούν ή να σπάνε σπόρους; Σε άλλα είδη είναι λεπτές και μυτερές (σωλήνας) για να μυζούν αιμοδέμφο
- Στα Curculionidae, το πρόσθιο μέρος της κεφαλής είναι μακρύ ρύγχος και στην άκρη του εντοπίζονται τα μασητικά στοματικά μόρια

Τάξη Coleoptera

- Κεραίες νηματοειδείς ή κομβοειδείς ή κεφαλωτές ή ελασματοειδείς ή κτενοειδείς και ποικίλλουν σε μέγεθος
- Ορισμένα είδη με διμορφισμό; Μεταμόρφωση πλήρης
- Προνύμφες καμποδεόμορφες ή σκαραβαιόμορφες ή πλατύμορφες ή ελατερόμορφες κ.ά., με πόδια ή άποδες, μασητικά στοματικά μόρια
- Προνύμφες διαβιούν στην επιφάνεια ή εντός φυτικών ιστών και είναι φυτοφάγες ή αρπακτικά σαρκοφάγες
- Γενεές από 1 ανά 5-6 έτη μέχρι 4 ή και περισσότερες ανά έτος (ενήλικο συνήθως μακρόβιο; διάπαυση στο στάδιο της προνύμφης)
- Πολλά είδη διαφόρων Οικογενειών είναι ζημιογόνα στη γεωργία; Ενήλικα και προνύμφες συνήθως προσβάλλουν τον ίδιο ξενιστή

Melolontha melolontha

Coleoptera: Scarabaeidae

- **Ακμαίο:** Ελασματοειδείς κεραίες, πρόσθια πόδια ορυκτικού τύπου και τα έλυτρα δεν καλύπτουν όλη την κοιλιά
- **Προνύμφη:** σκαραβαιόμορφη (2-4 cm), ευκέφαλη-ολιγόποδη με καλά αναπτυγμένη κεφαλή και ισχυρές γνάθους, σώμα σαρκώδες υπόλευκο-λευκοκίτρινο; ζει και αναπτύσσεται στο έδαφος
- Διαχειμάζει σαν PUPA

Melolontha melolontha

Ωά

νύμφη

Ακμαίο

προνύμφη

Ασπροσκώληκες

Απουσία πλευρικών ριζών

Συμπτώματα: Οι προνύμφες είναι αποκλειστικά ριζοφάγες, ενώ τα ακμαία φυλλοφάγα

Ακμαίο *Melolontha melolonta*
(είδος που ανήκει στα κοινώς ασπροσκούληκα)

Leptinotarsa decemlineata

Coleoptera: Chrysomelidae

Δορυφόρος πατάτας

- **Ακμαίο:** ~1 cm, λαμπερό κίτρινο ή πορτοκαλί με 5 μαύρες γραμμές κατά μήκος σε κάθε έλυτρο και μαύρα στίγματα στον πρόνωτο
- **Προνύμφη:** 1-15 mm, κοντόχοντρη, ημισφαιρική, πορτοκαλί-κεραμμιδί, κεφαλή μαύρη, δύο σειρές μαύρες κηλίδες στην κάθε πλευρά
- **Ωό:** κίτρινο ως πορτοκαλί κατά ομάδες στην κάτω επιφάνεια των φύλλων

Leptinotarsa decemlineata

Ωά

Έξοδος
νεαρών
προνυμφών
από τα ωά

νύμφη

προνύμφες

Φυλλοφάγα
ακμαία

Τάξη Diptera

- Μικρά με 1 ζεύγος μεμβρανοειδών πτερύγων (μύγες, κουνούπια κ.ά.)
- Το 2^ο ζεύγος πτερύγων ατροφικό και διαμορφωμένο σε ζεύγος αλτήρων, οι οποίοι πάλλονται κατά την πτήση με ρόλο γυροσκοπίου
- Στοματικά μόρια σπογγίζοντα-μυζητικά με συσταλή προβοσκίδα (οικιακή μύγα) ή νύσσοντος μυζητικά (κουνούπια); Όχι άνω γνάθοι
- Σύνθετοι μεγάλοι οφθαλμοί (μεγάλο μέρος κεφαλής); Ημερόβια
- Κεραίες νηματοειδείς ή κομβοειδείς ή ή σμηριγγοειδείς ή ραβδοειδείς ή πτεροειδείς ή άλλης μορφής; Ταρσοί με 5 άρθρα;
- Ενήλικα μυζούν νέκταρ ή ρευστή τροφή; Πολλά αρπακτικά αιμοβόρα
- Θήλυ για να ωοτοκήσει πρέπει να φάει κατάλληλη τροφή

Τάξη Diptera

- Προνύμφες σκωληκόμορφες, άποδες, μικρή κεφαλή με στοματικά μόρια από μασητικά (κουνούπια) έως ξέοντος-μυζητικού (Κυκλόρραφα: δάκος ελιάς, οικιακή μύγα) στα οποία φέρει πρόσθια σκληρύτια (τα γναθικά) μυτερά & κυρτά σε σχήμα αγκιστριών
- Προνύμφες φυτοφάγες ή σαρκοφάγες ή σαπροφάγες
- Νύμφη ελεύθερη ή κλεισμένη σε σκληρυνθέν προνυμφικό δερμάτιο, το νυμφικό δέρμα (puparium)
- **Τρεις Υποτάξεις:** Νηματόκερα, Βραχύκερα, Κυκλόρραφα

Τάξη Diptera

- **Υγειονομικής σημασίας**
  - Ενοχλητικά & αιμοβόρα στον άνθρωπο και θερμόαιμα ζώα
  - Φορείς ασθενειών (π.χ. κίτρινος & δάγκειος πυρετός κ.ά.)
- **Γεωργικής σημασίας**
  - Προνύμφες καρπορुकτικές, φυλλορुकτικές, βλαστορुकτικές, ριζοφάγες, σποροφάγες
  - Σοβαρότερα είδη: Δάκος ελιάς, Μύγα μεσογείου, Μύγα κρεμμυδιών, Μύγα Κερασιών, Υλέμια φυτεμένων σπόρων, Κηκιδόμυγες οπωροφόρων δένδρων
  - Εντομοφάγα είδη (Οικ. Tachinidae) & αρπακτικά είδη (Οικ. Syrphidae, Muscidae, Asilidae)

Bactocera (=Dacus) oleae Diptera: Tephritidae (δάκος της ελιάς)

- **Μονοφάγο** (καρπούς ελιάς)
- **Προνύμφη:** λευκή-άποδη-ακέφαλη, 7-8mm μήκος & 3 σταδίων
- **Ακμαίο:** 4-5mm; κεφαλή κιτρινοκόκκινη με 2 μαύρες κηλίδες κάτω από τις κεραίες; σύνθετοι οφθαλμοί κυανοπράσινοι; θώρακας με μαύρο ραχάιο τμήμα με 3 σκοτεινές γραμμές κατά μήκος με λευκοκίτρινες κηλίδες στα πλάγια; **Πτέρυγες υαλώδεις με μία καφέ κηλίδα στην κορυφή;** Κοιλιά καφέ με κοκκινωπές κηλίδες; Ωοθέτης μαύρος, 1 mm

Bactocera oleae Diptera: Tephritidae

- **Θήλυ ωοτοκεί** το καλοκαίρι στον ελαιόκαρπο εκτείνοντας τον ωοθέτη του και τρυπά με κλίση κοιλίας 60° (τριγωνική κηλίδα κατά την επούλωση της οπής και εκεί το θήλυ έχει μυζήσει τη σταγόνα φυτικού χυμού στην επιφάνεια του καρπού)
- **Προνύμφη** τρώει το μεσοκάρπιο του καρπού διανοίγοντας ακανόνιστη στοά και κατευθύνεται προς την επιδερμίδα δημιουργώντας κοίλωμα,
- Το φθινόπωρο η 3^{ου} σταδίου προνύμφη μέσω οπής πέφτει στο έδαφος και νυμφώνεται (μεγαλύτερος καρπός με μεγαλύτερη περιεκτικότητα σε λάδι)

Bactocera oleae Diptera: Tephritidae

άρρεν

Foto: M. Ent. Agraria SS

Ωοθεσία θήλεος στον ελαιόκαρπο
(έκταση ωοθέτη με κλίση κοιλίας 60°)

θήλεα

ωοθέτης

Προνύμφη σε καρπό ελιάς 91

Bactocera oleae Diptera: Tephritidae

Νύγματα
ωθεσίας
δάκου

Καρποί
ζημιωμένοι
από δάκο

Αριστερά προνύμφη δάκου, κέντρο νύγμα ωθεσίας,
δεξιά ακμαίο τη στιγμή εναπόθεσης ωού

Ceratitis capitata Diptera: Tephritidae

Μύγα της Μεσογείου

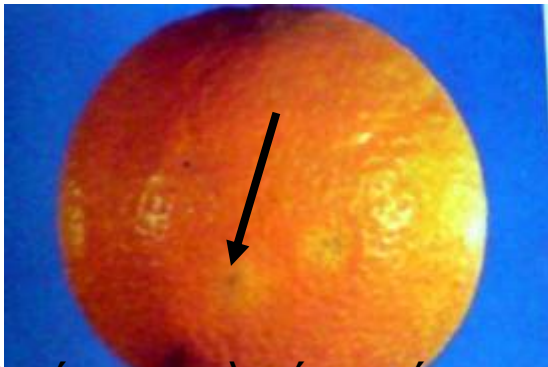
- **Ακμαίο:** στο μαύρο θώρακα υπάρχουν στίγματα και ραβδώσεις κίτρινες και καστανές (σαν **νεκροκεφαλή**), κοιλία κίτρινη, μήκος 4-6 mm, πτέρυγες διαφανείς με κίτρινα, καστανά και μαύρα στίγματα και ζώνες
- **Προνύμφη:** ακέφαλη-άποδη, θήλυ ωοθήτη, αναπτύσσεται σε καρπούς (1-6 ωά/καρπό)
- **Νύμφη:** καστανό βομβύκιο, πτέρυγες καφέ με μαύρα στίγματα
- **Εσπεριδοειδή:** νύγμα ωοτοκίας ως μαύρο στίγμα με χλωρωτική κηλίδα

Ceratitis capitata Diptera: Tephritidae

Μύγα της Μεσογείου

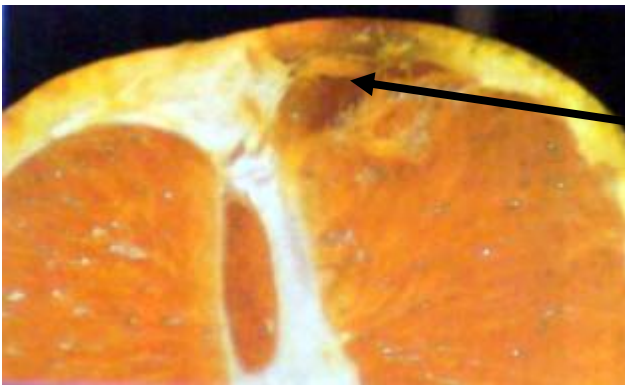
Ακμαίο με τη «νεκροκεφαλή» στη ράχη του

Σημείο ωθοσεσίας με φλοιό σκούρο χρώμα και γύρω του υπάρχει κιτρινωπή ζώνη (βέλος)

Νύμφες

Στοά προνύμφης στο εσωτερικό καρπού

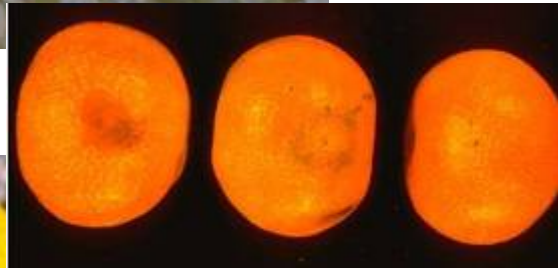
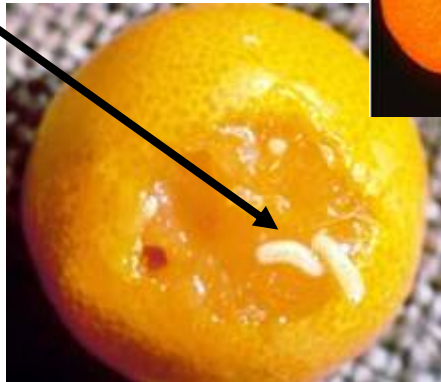
Ceratitis capitata Diptera: Tephritidae

Μύγα της Μεσογείου

Ωοθεσία θήλεος σε ροδάκινο

Προνύμφες σε πορτοκάλι

Νύγματα ωοτοκίας

Τάξη Lepidoptera

- Κοινώς τα ενήλικα ως **πεταλούδες** και οι προνύμφες ως **κάμπιες**
- Σώμα, πτέρυγες, σωματικά εξαρτήματα σκεπάζονται από λέπια
- Άνω γνάθοι υποανάπτυκτες, κάτω γνάθοι ως μακριά μυζητική προβοσκίδα με την οποία το ενήλικο μυζά την υγρή τροφή του (νέκτραρος-μυζητικά)
- Κεραίες με πολλά άρθρα και στο θήλυ νηματοειδείς ή ροπαλοειδείς, ενώ στο άρρεν πτεροειδείς ή κτενοειδείς
- Τα αναπαγωγικώς ώριμα & παρθένα θήλεα εκκρίνουν την ελκυστική σεξουαλική φερομόνη, που ελκύει & διεγείρει τα άρρενα
- Πολλά νυχτόβια είδη, τα οποία τη νύχτα ελκύονται από το φως

Τάξη Lepidoptera

- Προνύμφες με μασητικά μόρια, συνήθως 5 ζεύγη κοιλιακών ψευδοπόδων & 3 ζεύγη θωρακικών και διέρχονται 5 στάδια
- Οι περισσότερες προνύμφες νυμφώνονται σε βομβύκιο, που υφαίνουν σε μετάξι που παράγεται από τους χειλικούς αδένες; Εξαίρεση η νύμφωση στο έδαφος σε κελί με ειδικό έκκριμα
- Προνύμφες φυτοφάγες; Ενήλικα μυζούν νέκταρ, χυμούς ώριμων φρούτων, μελιτώδη εκκρίματα
- Νύμφες γνωστές και ως χρυσαλλίδες
- Πολλά είδη ζημιογόνα στη γεωργία, μερικά ωφέλιμα (π.χ. *Bombyx mori*, μεταξοσκώληκας) & εντομοφάγα
- **Υποτάξεις:** ροπαλόκερα (κεραίες ροπαλοειδείς, ημερόβια), ετερόκερα (νυχτόβια), μικρολεπιδόπτερα (νυχτόβια)

Lobesia botrana Lepidoptera: Tortricidae (ευδεμίδα αμπέλου)

- **Ακμαίο** με άνοιγμα πτερύγων 1-1.5 mm, πρόσθιες πτέρυγες τεφρώδεις (διαχειμάζει ως νύμφη στα καταφύγια του πρέμνου)
- **Προνύμφη** μήκους 10-12 mm, κιτρινοκαστανοπράσινη με προθωρακική πλάκα καστανωπή και πυγαία πλάκα ανοιχτοκίτρινη
- 3 γενεές το έτος: **1^η γενεά ανθοφάγος** (προνύμφη εισέρχεται μέσω οπής στο κλειστό άνθος του οποίου τρώει τους στήμονες και τον ύπερο); **2^η & 3^η γενεά καρποφάγες** (προνύμφες εισέρχονται στις άγουρες ράγες, για να ολοκληρώσουν την ανάπτυξή τους)

Lobesia botrana

Lepidoptera: Tortricidae

Ακμαία

Προνύμφες καρποφάγες
με μετάξινα νημάτια

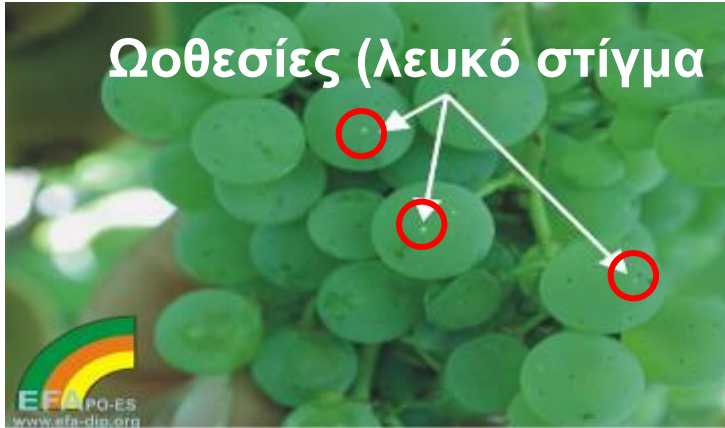
Νύμφη υπό
φλοιού πρέμνου

Lobesia botrana

Lepidoptera: Tortricidae

Προσβολή ραγών (άνω & αριστερά)

Lobesia botrana

Lepidoptera: Tortricidae

Προσβολές
ραγών

Από την
προνύμφη

Cydia (= Carposapsa) pomonella

Lepidoptera:Tortricidae (καρπόκαψα μηλιάς)

- Υπονομευτής καρπών
- **Ακμαίο:** άνοιγμα πτερύγων 20 mm (πρόσθιες βαθύτερου χρωματισμού, φέρει εγκάρσιες ταινίες και την «οφθαλλοειδή κηλίδα», που περιβάλλεται από χαλκόχρωη ταινία), καστανό
- **Προνύμφη:** υπόλευκη, ενώ σε πλήρη ανάπτυξη ρόδινη, κεφάλι και πρόθώρακας καστανοί
- **Νύμφη:** καστανή μήκους 9-10 cm; Διαχειμάζει ως προνύμφη σε βομβύκιο στα ρυτιδώματα του φλοιού, όπου και νυμφώνεται

Cydia (= Carposapsa) pomonella Lepidoptera: Tortricidae (καρπόκαψα της μηλιάς)

Ακμαίο

Προνύμφη πλήρους ανάπτυξης

Προνύμφη

Οπή εισόδου
προνύμφης
σε μήλο

Cydia (= Carposapsa) pomonella Lepidoptera: Tortricidae (καρπόκαψα της μηλιάς)

Αποχωρήματα προνύμφης

Προσβολή σε καρπό με
κατεύθυνση τους σπόρους

Phyllocnistis citrella Lepidoptera: Gracillariidae (φυλλοκνίστης εσπεριδοειδών)

- Εναπόθεση ωών στο φύλλο (κοντά στο κεντρικό νεύρο) και η προνύμφη εισέρχεται στο μεσόφυλλο δημιουργώντας **οφιοειδείς** στοές σε φύλλα και βλαστούς εσπεριδοειδών
- **Προνύμφη:** άποδη, λεπτή και υπόλευκη, αργότερα πιο στρογγυλή και κιτρινωπή και κατευθύνεται προς στην άκρη της στοάς, κυρτώνεται (αναδίπλωση) και νυμφώνεται
- **Ακμαίο:** άνοιγμα πτερύγων 7-9 mm, αργυρόλευκο προς κίτρινο με μαργαριτώδεις ανταύγειες; Πρόσθιες πτέρυγες φέρουν σκοτεινόχρωμη ταινία και στην άκρη φέρει μαύρη ζώνη; Πτέρυγες «εν ηρεμία»: παράλληλες με το σώμα

Phyllocnistis citrella Lepidoptera: Gracillariidae (φυλλοκνίστης εσπεριδοειδών)

Ακμαία

Αποχωρήματα εντός στοάς

Στοές υπό της
επιδερμίδας από
προνύμφη σε φύλλο
(αριστερά & άνω) και
καρπό (δεξιά)

Phyllocnistis citrella Gracillariidae Lepidoptera Φυλλοκνίστης εσπεριδοειδών

Στοές υπό της επιδερμίδας από προνύμφη σε ακραία βλάστηση (αριστερά), φύλλο (δεξιά με λευκά βέλη στα αποχωρήματα) & βλαστό (κάτω)

Lepidoptera

Ακμαίο (άνω) & δίχρωμη προνύμφη (κάτω) του *Cossus cossus*

Ακμαίο (άνω) & προνύμφη με βούλες (κάτω) του *Zeuzera pyrina*

Βιβλιογραφία

Τζανακάκης, Μ. Ε. (1995). Εντομολογία. Studio University Press, 501 σελ.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Τεχνολογικό Ίδρυμα Ηπείρου. Δρ Δήμητρα Ζωάκη Μαλισιόβα.

Ζωικοί Εχθροί Θεωρία. Επικοινωνία των εντόμων μεταξύ τους και με το φυτό-ξενιστής.

Έκδοση: 1.0. Άρτα, 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<<http://eclass.teiep.gr/courses/TEXG102/>>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές [1] ή μεταγενέστερη. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, Διαγράμματα κλ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.el>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Δρ Αντωνόπουλος Δημήτριος

Γεωπόνος-Φυτικής Παραγωγής ΓΠΑ

Γεωπόνος-Γεωπονικής Βιοτεχνολογίας ΓΠΑ

ΕΠΠΑΙΚ ΑΣΠΑΙΤΕ

ΜΔΕ (MPhil) Φυτοπροστασίας ΓΠΑ

ΜΔΕ (MSc) Ασφάλειας Τροφίμων WUR

ΔΔ (PhD) Φυτοπαθολογίας ΓΠΑ

Μετα-ΔΔ (Post-Doc) Φυτοπαθολογίας NCSU USA

Μετα-ΔΔ (Post-Doc) Φυτοπαθολογίας ΓΠΑ-ΙΚΥ

Άρτα, 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

